

בענין נדר לצדקה

לידי אתננו להקדש או לצדקה מסתברא דמחייב לקיים מטעם נדר, מ"מ זה לא נדר כלום אלא אמר תנהו לצדקה וזה לא הועיל כיון שלא בא לעולם, עכ"ל. וכן כתב הרא"ש בתשובותיו (כלל יג סי' א) דאם אמר לכשאקנו יהא הקדש, אינו כלום, אלא דוקא באומר לכשאקחנו אקדישנו או הוא דצריך לקיים נדרו ולהקדישו.

אך שיטת הרמב"ם אינה כן, שכתב (פכ"ב מהל' מכירה סל' טו) וז"ל: דין ההקדש ודין העניים אינו כדין ההדיוט בקנייתו שאילו אמר אדם כל מה שתלד בהמתי יהיה הקדש או אתננו לצדקה אע"פ שאינו מתקדש לפי שאינו בעולם הרי זה מתחייב לקיים דבריו, עכ"ל. נמצא ששיטתו אפילו כשלא אמר בלשון נדר חייב לקיים דברו כמו נדר, ודלא כשיטת התוס' והרא"ש הנ"ל.

ובקצות החושן (סי' רי"ב ס"ק) מביא ראייה לשיטת הרמב"ם מהא דאיתא במסכת פאה (פ"ד משנה ט) מי שליקט את הפאה ואמר הרי זה לפלוני עני ר' אליעזר אומר זכה בו וחכמים אומרים יתננו לעני הנמצא ראשון, ומפרש פלוגתייהו ר"נ בבבא מציעא (ט): מחלוקת מעני לעני דמיגו דזכי לנפשיה זכי נמי לחבריה, וחכמים סוברים דלא אמרינן מיגו עיי"ש, וכיון דמיירי מעני לעני יסברו חכמים דלא אמרינן מיגו ולא זכה העני כשליקט חברו בשבילו, א"כ אמאי יתננו לעני הנמצא ראשון יזכה בו הוא בעצמו כיון דעני הוא, אבל לפי מ"ש

בבבא קמא (לו:) איתא, אמר ליה ההוא גברא הואיל ופלגא דזוזא הוא לא בעינא ניתביה לעניים, הדר אמר ליה ניתביה ניהלי איזיל ואברי ביה נפשאי, א"ל רב יוסף כבר זכו ביה עניים ואף על גב דליכא עניים הכא אנן יד עניים אנן.

ובתוס' (ד"ה יד עניים א"ן) הקשו שגם אם אינו יד עניים נמי מתחייב הוא בצדקה באמירה כדדרשינן בפ"ק דר"ה (ו) בפ"ך זו צדקה (דכ"ט כ"ג), ותירצו התוס' שכמו שאין אדם מקדיש דבר שלא בא לעולם הכא נמי אין אדם נותן צדקה דבר שלא בא לעולם, וכשאמר ניתביה לעניים הוי זה החוב כמו שלא בא לעולם, וכן אם היה אומר ניתביה להקדש לא היה הקדש קונה, ונהי שאם היה אומר חוב זה לכשיבא לידי אתנהו להקדש או לצדקה דומה שמתחייב מטעם נדר אבל זה לא אמר כן אלא אמר תנהו לעניים ולא נדר.

ומתבאר מדברי התוס' שאם אמר תנהו לעניים לא הוי נדר אלא רק אם אומר כשיבוא לידי אתנהו לעניים חייב ליתן מטעם נדר, אבל אם לא אמר בלשון נדר אינו מחוייב ליתן לעניים.

וכן כתב הרא"ש (סי' א) שבאמירתו לא מחייב משום בפ"ך זו צדקה, משום שאין אדם יכול להקדיש או ליתן צדקה דבר שלא בא לעולם, ונהי דאם היה אומר חוב זה כשיבוא

ובתוס' (סדר סעודה) הביאו מרבינו ברוך שפירש: מותר לשנותה ממש למצוה אחרת ואם נדר אדם סלע לצדקה לעניים יכול לעשות ממנו מצוה אחרת כל כמה דלא אתאי ליד גבאי, ע"כ. ומבאר הקצות החושן שמשמע שהוא הדין בנודר לפלוני עני כיון דלא אמרינן אמירה לגבוה כמסירה להדיוט בצדקה לעניים, והא דמחוייב ליתן אע"ג שלא זכה העני הוא משום דכתיב (דברים כג כד) בפיון זו צדקה ולכן מחוייב הוא ליתנו לצדקה (כ"ט ו). אך מקיים את נדרו גם בזה שנותנו לעני אחר, אבל לשיטת הרא"ש וסיעתיה דלעיל יקשה דכיון דסברי דלא הוי נדר אלא כשאומר בלשון נדר א"כ יקשה דלמה לא יקח לעצמו כיון דעני הוא, לחכמים דסברי דלא אמרינן מיגו ומזה הביא הקצוה"ח הנ"ל ראה להרמב"ם, עיי"ש.

מיהו ההגהות מיימונית (פ"א מהלכות זכיה ומתנה אורח) כתב בשם רבו על איש ואשתו שהתנו ביניהם בקנין וכתבו בשטר לתת כך וכך לקרוביהם ומת אחד מהם צריך השני לתת החצי לקרובי המת כיון שלא הזכירו שום אדם אלא אתם לקרוביהם זכור קרוביו במחצה וקרוביה במחצה ונעשה נדר ואי אפשר לשנות משום שאמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט ואילו היה רוצה לשנות אפילו מעני לעני נמי לא יכול, ולדבריו יהיה קשה דכיון שאסור לשנות מעני לעני א"כ איך אמרינן שיכול ליתן לעני הנמצא ראשון.

ולדעת הרא"ש שאין צריך לקיים אם לא אמר בלשון נדר יתישב הא דתנן יתננו לעני הנמצא "ראשון" לפימ"ש הרא"ש בנדרים (ל: ד"ס לסו"ס) בשם הרב ר' אליעזר ממיץ דהיכא שהיה לפניו ככר של הפקר ולא היה אדם אחר סמוך לו אלא הוא דיכול להקדישו כיון דבידו לזכות בו ולא הוי דבר שלא בא לעולם, וא"כ ה"נ אם ירצה לזכות בו הוא עצמו יכול לזכות

הרמב"ם דצריך לקיים דברו אפילו בדבר שאינו שלו עדיין א"כ כיון דאמר הרי זה לפלוני עני צריך לקיים דברו, ומשום נדרו היה יכול לתנו לעני אחר, ולר' אליעזר דאמר מיגו דזכילנפשיה זכי נמי לחבריה וזכה אותו עני שליטת חברו בשבילו צריך ליתנו דוקא לפלוני שזכה בשבילו, אבל חכמים דסברי דלא אמרינן מיגו וא"כ לא זכה בו פלוני אבל הוא צריך לקיים נדרו ולכן סגי ליה ליתנו לעני אחר.

ובשו"ת הרדב"ז (ח"ד סי' קלז), ושו"ת ריט"ץ (סי' סק) נסתפקו בנודר לפלוני עני אם יכול לשנותו למצוה אחרת, וז"ל שו"ת רדב"ז: לענין אם יכול לומר לעני אחר אני נותן אם הוא כמשתמט כופין אותו ליתן, ואם אומר יבוא פלוני עני ואתן לו בהא ודאי איכא לאסתפוקי אם קנה ראשון או לא, וכבר ראיתי מי שכתב שלא קנה ראשון ויכול ליתנו לעני אחר וראיתו מהא דאמרינן בערכין האומר סלע זה לצדקה עד שלא באת לידי גבאי יכול לשנותה, ואני אומר דאין מכאן ראייה כלל דשאני התם שאמר סלע זה לצדקה סתם אז יכול לשנותה אבל בנדון דידן שאמר אתן לך צדקה זכה אותו עני דאמירתו לו כמסירתו וכיון דאלו מסר לו אינו יכול לשנותה באמירה לחוד נמי אינו יכול לשנותה וכופין ליתן לו, אבל אם אמר אתן מתנה לעני אז יכול ליתן לכל עני שירצה, ואפילו אם גמר בלבו ולא הוציא אני רגיל לפסוק כמאן דס"ל דחייב ליתן וקרא כתיב כל נדיב לב עולות, ומכל מקום מודה אני שאין כופין אותו על ככה, עכ"ל.

והנה במסכת ערכין (ו:) איתא: תנו רבנן ישראל שהתנדב מנורה או נר לבית הכנסת אסור לשנותה סבר רבי חייא בר אבא למימר לא שנא לדבר הרשות ולא שנא לדבר מצוה, אמר ליה רב אמי הכי אמר רבי יוחנן לא שנו אלא לדבר הרשות אבל לדבר מצוה מותר לשנותה,

דאינו יכול לחזור לגמרי אלא רק לשנות מעני לעני א"כ לא נפק"מ לו לאיזה עני שיתן, וצ"ע.

וליישב קושיית הקצוה"ח הנ"ל על הרא"ש שסובר שבאמירתו לא מחייב משום

נדר מבבא מציעא (ט:) שחכמים אומרים יתננו לעני הנמצא ראשון ומדוע אינו יכול לקחתו לעצמו, דהנה אמרינן בגיטין (יא:) אמר רב חסדא התופס לבע"ח במקום שחב לאחרים באנו למחלוקת ר' אליעזר וחכמים, דתנן מי שליקט את הפאה ואמר הרי זו לפלוני עני ר"א אומר זכה לו וחכמים אומרים יתננו לעני הנמצא ראשון וכו', דילמא לא הוא ע"כ לא קאמר רבי אליעזר התם אלא מיגו דאי בעי מפקיר ליה לנכסיה והוי עני ומיגו דזכי לנפשיה זכי נמי לחבריה אבל הכא לא, ועד כאן לא קאמרי רבנן התם אלא דכתיב (ויקרא כג כג) לא תלקט לעני לא תלקט לו לעני, אבל הכא לא.

ובתוס' (ד"ה הלל) כתבו: וא"ת לאביי דאמר בפ"ק דתמורה (ז:) כל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד מהני א"כ קנה העני וי"ל דהכא בתר לא תלקט כתיב לעני ולגר תעזוב אותם משמע דלא קני, עכת"ד. ומשמע מכאן דכל מה שעשה שלא כדין לא מהני והוי הפקר כמו מקודם שלקח, וא"כ לפי"ז יתורץ מה שהקשה הקצוה"ח על הרא"ש דלכך א"א להזוכה לקחת לעצמו משום שיש לימוד מיוחד מ'תעזוב' ולא מהני מה שלקח.

אך קשה, דאנן פסקינן כרבא דסבר אי עביד לא מהני, ולרבא לא צריך להגיע לדברי התוס' דהא הוא סובר אי עביד לא מהני, והנה בתמורה (ו) הקשו בגמרא על אביי מהא דתנן מצות פאה להפריש מן הקמה, לא הפריש מן הקמה יפריש מן העמרים, משום ר' ישמעאל אמרו אף יפריש מן העיסה, א"כ משמע דאי עביד לא מהני, ותירצו דשאני הכא דאיכא

בו לכן חייל נדרו מה שנדר הרי זה לפלוני עני דלא הוי דבר שלא בא לעולם כיון שהיה בידו לזכות בו, אבל אם אין מכוין לזכות בעצמו ולא בא לידו כלל לא חייל נדרו, דאפילו לר"מ דאמר אדם מקנה דבר שלא בא לעולם היינו דוקא כשיבוא לידו בסוף כמ"ש התוס' בבא בתרא (עט: ד"ה אימור) עיי"ש, ומש"ה כשיתננו לעני הנמצא ראשון ואינו זוכה בו לעצמו לא חייל נדרו ואין צריך לתת למי שנתכוין לזכות לו ולעצמו לא יכול לקחת כיון דאז יחול נדריה ויתחייב ליתן לחבירו שזכה לו ולכן יתן לעני הנמצא ראשון, עכת"ד הקצוה"ח.

ודבריו צ"ע, דלמה לא יתן לחבירו שזכה לו כיון שהוא היה יכול לזכות בו ממילא זכה בו חבירו מטעם נדר, ועוד קשה דהרי"ף בב"מ (פ"ק ד) הביא בשם הירושלמי דרב צוה לשמעיה שאם יאמר לו ליתן כסף לעני יתן תיכף ואין צריך להמלך אתו פעם שניה אבל אם אצרך ליתן לעשיר תמלך אתי פעם שניה דשמא אתחרט, ולפי הקצוה"ח דאפילו נדר לעני זה יכול לשנותו וליתן לעני אחר א"כ למה אמר לו שיתננו תיכף הלא הוא יכול להתחרט וליתן לעני אחר, וא"כ יבוא וימלך אתו שנית. וגם על דברי הרב ר' ברוך בתוס' הנ"ל בערכין קשה דאומר דאם אחד אמר סלע לצדקה לעניים יכול לעשות ממנו מצוה אחרת, וקשה ממה שהביא הרי"ף בשם הירושלמי הנ"ל.

אבל אפשר ליישב דאם נדר לעניים סתם יכול לשנותו למצוה אחרת, אבל אם נדר לעני זה אסור לשנותו אפילו לר' ברוך, אבל על הקצוה"ח א"א לתרץ כן, דאיהו כתב בפירוש שגם אם אמר בפירוש שיתן פלוני יכול לשנותו. ובדוחק אפשר ליישב דלכך אמר רב לשמעיה שאינו צריך להמלך אתו שנית כיון

תחמוד. אבל הראב"ד השיג עליו וז"ל: ולא אמר רוצה אני, עכ"ל. ר"ל אם לא אמר רוצה אני עובר בלא תחמוד שאז אין מקחו קיים, אבל אם מקחו קיים אינו עובר בלא תחמוד, ולא כן דעת הרמב"ם אלא אע"פ שמקחו קיים עובר בלא תחמוד, וכן ביאר המגיד משנה שם ועיי"ש. והקשה המ"מ והאמר רבא כל מילתא דעבד רחמנא לא תעביד אי עביד לא מהני א"כ למה מקחו קיים, עיין מה שתירץ שם דדמיא לגזל צמר ועשה ממנו בגד דלא משלם אלא כשעת הגזילה וקנה הדבר בשינוי כמבואר בתמורה (ו), אף כאן קנה בדמים, ע"כ. והקשו עליו דמנ"ל דדמים קונה דשאני התם דאמר רחמנא כאשר גזל כעין שגזל וכשעשה שינוי אין זה כעין שגזל, אבל דמים מנא ליה דקונה.

אבל לפי המהרי"ט הנ"ל לא קשה מידי על הרמב"ם דהא אפילו אם נאמר אי עביד לא מהני ואין מקחו קיים אכתי לא נתקן האסור כיון שבגזילה הוא בידו ועובר ג"כ על לא תחמוד.

ועפ"ז תתיישב קושייתנו הנ"ל, דהנה אפילו לרבא דאמר לא מהני יקשה קושיית התוס' הנ"ל (גיטין יא: ד"ה אלא) כיון דכאן לא נתקן האיסור במה שנאמר דלא מהני דהרי כבר עבר על לא תלקט וא"כ אפילו לרבא מהני בכהאי גוונא, ונצטרך לתרץ על רבא כמו שתירצו התוס' על אביי משום דכתיב תעזוב יתירא, וא"כ שפיר אמרו חכמים יתנונו לעני הנמצא ראשון ולא לעצמו משום דלא מהני.

ועוד יש ליישב את קושיית המגיד משנה על הרמב"ם על פי מה שכתב בשו"ת פנים מאירות (ח"א סי' נז) לגבי אחד שנשבע שלא למכור והלך ומכר האם מקחו קיים או לא משום דעבר על מילתא דרחמנא ולא מהני, וכתב דהיכי אמרינן דלא מהני היינו דוקא כשאין חבירו נפסד [כמו בתורם ממינו לשאינו

תעזוב יתירא, ורבא אמר לך יש לך עזיבה אחרת שהיא כזו ואיזו, זה המפקיר כרמו והשכים בבוקר ובצרו דחייב בפאה. ועיין תוס' ב"ק (לד' ד"ה אלא) שכתבו וז"ל: וכן צריך לומר לרבא אליבא דר' ישמעאל אי סבר ר' ישמעאל דשינוי קונה ודריש תעזוב יתירא לחייב מן העיסה א"כ מפקיר כרמו מנ"ל דמשמע וכו' דתיתי ש"מ עכ"ל, משמע דמתעזוב דריש רבא שהוא הפקר לעניים אפילו היכא ששינה בו או השכים בבוקר ובצרו, א"כ היכא דלקח לאחרים מהני תעזוב שלא יהא שלו אלא שצריך לעזוב לעניים, א"כ מיושב שפיר קושיית הקצוה"ח על הרא"ש, שלכן אינו יכול לזכות לעצמו אלא רק לזכות לעניים משום הלימוד מ'תעזוב'.

ועוד אפשר לתרץ בדרך אחר, לפי דברי המהרי"ט (ח"א סי' סט, סוכא בשע"מ הלכות גיוועין פ"ג סי' ט) שהקשה על הא דאיתא בחולין (יז). השוחט בשבת אע"פ שמתחייב בנפשו שחיטתו כשרה, דלרבא דאמר כל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד לא מהני א"כ למה שחיטתו כשרה, ותירץ דרבא לא אמר לא מהני אלא היכא דע"י שלא מהני נתקן האיסור, אבל היכא דהאיסור כבר נעשה וע"י שנאמר לא מהני לא נתקן האיסור כגון הכא דאפילו נאמר לא מהני שחיטתו פסולה והוי נבילה מ"מ עבר על נטילת נשמה, וגם מקלקל לא הו"ע"י שנפסלה שחיטתו דהא נתקן לבן נח שאסור באבר מן החי ומותר בנבלה, ואז אפילו רבא מודה דמהני.

ולפי"ז יתורץ קושיית הרב המגיד על הרמב"ם שכתב (בפ"א מהל' גזילה ואביהה ס"ט) וז"ל: כל החומד עבדו וכו' או כליו של חבירו או דבר שאפשר לו שיקנהו ממנו והכביד עליו ברעים עד שלקחו ממנו אע"פ שנתן לו דמים הרי זה עובר בלא תעשה שנאמר לא תחמוד עכ"ל, משמע דר"ל אע"פ שמקחו קיים עובר בלא

המוכר, ואז מודה רבא דלא אמרינן דלא מהני להפסיד לחבריה.

ועוד יש לתרץ על הרמב"ם, דהנה בפ"ו מהלכות בכורות (ס"ה) כתב הרמב"ם וז"ל: ויראה לי שהמוכר מעשר לא עשה כלום ולפיכך אינו לוקה ע"כ, והקשה הלחם משנה שם דהא רבא אמר כל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד לא מהני והאי דלקה משום דעבר אמימרא דרחמנא, וא"כ משמע בהדיא שם לרבא דאע"ג דלא קנה לוקח מ"מ לוקה משום דעבר על מימרא דרחמנא, וא"כ למה אומר הרמב"ם דלפיכך אינו לוקה, ומתרץ הלחם משנה דהכא פסק רבינו כאביי דבתמורה (ו): איתא מאי בינייהו שינוי קונה איכא בינייהו, דלאביי קונה ולרבא אינו קונה, וכיון דקיי"ל דשינוי קונה וכסתם מתניתין דהגוזל לכן לא קיי"ל כרבא דאמר לא מהני.

ותמה על המגיד משנה (פ"א מהלכות גזילה ואבידה ס"ט) שכתב דהרמב"ם סובר דמקחו קיים אע"פ שעובר בלאו, ואע"פ דאמר רבא דלא מהני הוי כעין גזול צמר ועשה ממנו בגד, משמע מדבריו דדעת הרמב"ם לפסוק כרבא ואית ליה לרבא שינוי קונה, ומה שכתב דפליגי בשינוי קונה יפרש הוא כאידך לישנא ברש"י בתמורה עיי"ש, ולפי אותם הדברים שכתב הרב המגיד יקשה הרמב"ם דבכורות הנ"ל וצ"ע, עכת"ד.

ולפי הלחם משנה הנ"ל לא תקשה הקושיא על המגיד משנה מפ"א מהלכות גזילה שהבאנו בתחילת דברינו, כיון דפוסק כאביי, וגם על הקצות החושן לא קשה דהוא כתב לפי ההלכה דפסקינן כאביי, וכיון שקיי"ל כאביי ממילא צריך להגיע לדברי התוס' בגיטין (יג). הנ"ל.

מינון, אבל כשחבירו נפסד והלוקח לא עשה שום איסור לא אמרינן אי עביד לא מהני להפסיד ללוקח שיבטל המקח אלא המקח קיים ע"כ, וא"כ מיושב קושיית המ"מ על הרמב"ם דלכן כתב הרמב"ם דמקחו קיים אע"פ שעבר על לא תחמוד כגון דאמר רוצה אני אע"ג דלוקח עבר בלא תעשה מ"מ לא אמרינן לא מהני למיקנס המוכר שאומר עכשיו רוצה אני.

וגם מיושב בזה קושיית הלחם משנה (פ"י מה"ל מכירה ס"א) על הרמב"ם שכתב מי שאנסוהו עד שמכר ולקח דמי המקח אפילו תלוהו עד שמכר ממכרו ממכר בין במטלטלין בין בקרקעות שמפני אונסו גמר ומקנה, והקשה ע"ז הלח"מ מב"ק (סג). דאיתא התם מה בין גזלן לחמסן חמסן יהיב דמי גזלן לא יהיב דמי, ופריך אי יהיב דמי חמסן קרית ל' והא אמר רב הונא תלוה וזבין זביניה זביני, ותירץ בגמרא הא דאמר רוצה אני והא דלא אמר רוצה אני ע"כ, משמע דבתלוה וזבין בעינן שיאמר רוצה אני, ולדברי הרמב"ם תמוה מה הקשו בגמרא אי דיהיב דמי חמסן קרית ליה והא אמר רב הונא וכו' ומאי קושיא הוא אע"פ שחמסן עבר על לאו דלא תחמוד מ"מ זביניה זביני כמו שהוא הדין לפי דעת הרמב"ם, וגם מה תירץ באומר רוצה אני ואינו נקרא חמסן הא לפי הרמב"ם עובר גם אז על לא תחמוד, עכת"ד הלחם משנה.

אבל לפי הנ"ל יש לומר דאע"פ דאע"פ שהוא חמסן מ"מ מקחו קיים, אלא דהכי קשיא ליה למה מקחו קיים הא עבר על לא תעשה וכל מה דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד לא מהני, ולכך תירץ הא כשאמר רוצה אני משום דאז א"א לומר דבטל מקחו משום דא"א למיקנס למוכר שאומר רוצה אני, דרק הלוקח עבר ולא

